

Paweł Popieliński
Instytut Studiów Politycznych
Polskiej Akademii Nauk
ORCID: 0000-0001-7137-813X
popielinski@isppan.waw.pl

Wpływ mniejszości niemieckiej na środowisko większościowe

Abstrakt:

Artykuł został poświęcony przeanalizowaniu i ukazaniu zjawisk społecznych występujących wśród mniejszości niemieckiej, które mają wpływ na społeczeństwo większościowe w wymiarze ogólnym oraz lokalnym na płaszczyźnie społecznej i ekonomicznej (gospodarczej). Przede wszystkim w artykule została przedstawiona analiza postrzegania mniejszości niemieckiej w Polsce przez społeczeństwo większościowe, działalności społeczno-kulturalnej i politycznej mniejszości niemieckiej oraz zagranicznych wyjazdów zarobkowych osób ze środowiska niniejszej mniejszości narodowej.

Słowa kluczowe: mniejszość niemiecka w Polsce, społeczeństwo większościowe, działalność społeczno-kulturalna i polityczna mniejszości niemieckiej w Polsce, wyjazdy sezonowe do pracy, postrzeganie mniejszości niemieckiej przez Polaków.

Wstęp

Przełomową datą dla oficjalnego funkcjonowania mniejszości niemieckiej w Polsce był rok 1989 roku, kiedy doszło do radykalnych zmian społeczno-politycznych. Dzięki nim od 1990 roku zaczęły być rejestrowane organizacje mniejszości niemieckiej, nie tylko na historycznym Górnym Śląsku, ale także na w innych częściach kraju: na Warmii i Mazurach, Pomorzu, w Wielkopolsce, Dolnym Śląsku, na Kujawach czy Ziemi Łódzkiej.

Największe skupiska mniejszości niemieckiej w Polsce znajdują się na historycznym Górnym Śląsku w województwie opolskim i śląskim, oraz w niektórych większych miastach, takich jak np.: Olsztyn, Gdańsk, Wrocław czy Szczecin. Reszta społeczności tej mniejszości

narodowej żyje w rozproszeniu. Jest ona dosyć rozproszona terytorialnie, zwykle niewielka liczebnie, przez co nie tworzy zwartych społeczności lokalnych czy religijnych. Organizacje mniejszości niemieckiej rekrutują się głównie z rodzimych mieszkańców historycznego Górnego Śląska oraz Warmii i Mazur, częściowo także Pomorza, szczególnie Kaszub.

W początkowych latach do organizacji mniejszości niemieckiej zapisywało się wiele tysięcy osób – całe rodziny, sąsiedzi, zdecydowana większość rodzimych mieszkańców mniejszych czy większych miejscowości w całym kraju, w szczególności w województwach opolskim, katowickim, częstochowskim i olsztyńskim. Po okresie komunistycznym w Polsce można było, bez żadnych przykrych konsekwencji, przyznawać się do swojego pochodzenia czy narodowości niemieckiej, komunikować się w języku niemieckim, pielęgnować i rozwijać kulturę niemiecką, w tym tradycje, zwyczaje i obyczaje.

Fakt powstawania organizacji mniejszości niemieckiej w Polsce był nacechowany emocjonalnie i żywiołowy. Instytucjonalizacja tej mniejszości narodowej w dekadzie lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia na tle innych mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce budziła największe obawy, resentymenty i wrogość otoczenia społeczeństwa większościowego. Uświadomiła polskiemu społeczeństwu, że na Górnym Śląsku, szczególnie w województwie opolskim oraz w innych częściach Polski, ujawniła się i żyje znaczna liczba osób pochodzenia niemieckiego¹. Fakt ten wywołał wśród większości społeczeństwa spore zdziwienie, wręcz prawdziwy szok. Wówczas w dalszym ciągu funkcjonował w polskim społeczeństwie rozpowszechniony przez reżim komunistyczny pogląd, że Polska ma charakter monoetniczny, a Niemiec jest odwiecznym wrogiem Polaka. W prasie oraz innych publikacjach przeważały w na początku lat dziewięćdziesiątych teksty krytyczne dotyczące powstawania i legalizacji działalności mniejszości niemieckiej.

W początkowej fazie powoływania do życia organizacji mniejszości niemieckiej można było zauważyć nieufność lokalnych społeczności względem zapisującej się do niej ludności rodzimej, przy czym dochodziło do różnych form nietolerancji, ostracyzmu, nieprzyjemnych incydentów (np. podpalanie siedzib mniejszości, pomników poległych żołnierzy niemieckich, malowanie obraźliwych haseł na murach i oknach, wyzwiskach). Jednak z czasem stosunek społeczeństwa większościowego zmienił się na lepsze wobec mniejszości niemieckiej. Doszło do zmiany podejścia do tej grupy społecznej, współmieszkańców wielu wsi, miasteczek i miast. W niniejszym artykule zostaną ukazane, głównie z perspektywy socjologicznej, fakty (zjawiska społeczne), które świadczą i wskazują, że mniejszość niemiecka w Polsce ma wpływ na

¹ S. Łodziński, *Aktywność społeczno-polityczna mniejszości narodowych*, Kancelaria Sejmu Biuro Studiów i Ekspertyz, Wydział Analiz Ekonomicznych i Społecznych, Raport nr 29, Warszawa, listopad 1992, s. 21.

społeczeństwo większościowe. Rozważania ujęte w niniejszej analizie wiążą się z tezą, zgodnie z którą dzięki działalności przede wszystkim społeczno-kulturalnej i politycznej mniejszości niemieckiej w Polsce oraz przenoszenia przez mniejszość niemiecką i zastosowanie w miejscowościach i regionach zamieszkałych przez nią na płaszczyźnie społecznej i ekonomicznej (gospodarczej) nowinek cywilizacyjno-technicznych z Niemiec, ma pozytywne oddziaływanie na koegzystencję tej grupy mniejszościowej z większością społeczeństwa w Polsce. Jednocześnie wszystkie te zjawiska mają wpływ na społeczeństwo większościowe (w wymiarze ogólnym oraz lokalnym na polskie otoczenie – miejscowe środowisko społeczne), szczególnie na stosunki między etniczne obu grup narodowych oraz rozwój regionalny i lokalny. Przede wszystkim w artykule zostanie przedstawiona analiza ewolucji postrzegania mniejszości niemieckiej w Polsce przez społeczeństwo większościowe, działalności społeczno-kulturalnej i politycznej mniejszości niemieckiej oraz zagranicznych wyjazdów zarobkowych osób ze środowiska niniejszej mniejszości. Podstawą do formułowania rozważań i wniosków w niniejszym artykule jest przedstawiona analiza na podstawie dwudziestu lat prowadzonych badań w terenie przez autora wśród mniejszości niemieckiej w całej Polsce, kwerend bibliotecznych i archiwalnych w Polsce i Niemczech oraz uzyskanych materiałów i dokumentów od państwowych i niepaństwowych instytucji wspierających działalność mniejszości niemieckiej, a także organizacji mniejszości niemieckiej w różnych częściach Polski².

Postrzeganie mniejszości niemieckiej w Polsce przez społeczeństwo większościowe

U progu lat dziewięćdziesiątych XX wieku w Polsce rozpoczęła się transformacja ustrojowa. Oznaczała ona zasadniczy przełom polityczny oraz radykalne zmiany w systemie gospodarczym i społecznym dla każdego obywatela polskiego mieszkającego w granicach państwa polskiego, w tym również dla osób z mniejszości narodowych i etnicznych. W latach dziewięćdziesiątych zaczęły przekształcać się tradycyjnie negatywne stereotypy narodowe i etniczne oraz postawy wobec mniejszości w kierunku bardziej pozytywnym. Najbardziej widoczne było to w przypadku stereotypu Niemca oraz Żyda³. Wpływ na stereotyp miał przede wszystkim poziom dobrobytu ocenianego narodu (zgodnie z zasadą, że bogaci budzą sympatię,

² Przede wszystkim patrz: P. Popieliński, *Mniejszość niemiecka w III Rzeczypospolitej Polskiej (1989–2019) w procesie integracji ze społeczeństwem większościowym*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2020; oraz idem, *Młodzież mniejszości niemieckiej na Górnym Śląsku po 1989 roku. Organizacje, tożsamość narodowa, postawy, przyszłość*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2011.

³ I. Krzemiński, *Co myślą o prawach mniejszości narodowych Polacy*, w: D. Berlińska, K. Frysztacki (red.), *Inni swoi. Studia z problematyki etnicznej*, Wydawnictwo Instytut Śląski, Opole 1999, s. 92.

a biedni wzbudzają pogardę lub wrogość), historyczne doświadczenia konfliktów (głównie z okresu II wojny światowej), podobieństwo kulturowe, religijne, rasowe, oraz częstotliwość i sposób prezentowania określonego narodu przez środki masowego przekazu⁴. Analizując co kilka lat przeprowadzone badania przez CBOS można zauważyć, że z biegiem lat następowała poprawa postrzegania i sympatii do członków mniejszości niemieckiej – Niemców. Natomiast odsetek niechęci systematycznie zaczął spadać⁵.

Zgodnie z wynikami przeprowadzonego ogólnopolskiego sondażu *Polish Prejudice Survey 2009* oraz sondaży CBOS z 2005 i 2015 roku, które dotyczyły postrzegania mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce, relatywnie wysokim poziomem akceptacji wśród respondentów cieszyły się kontakty bezpośrednie z przedstawicielami mniejszości narodowych i etnicznych, zaś dość niskim ich udziału w życiu politycznym i gospodarczym. Większość respondentów przejawiała negatywną postawę wobec dopuszczenia przedstawicieli mniejszości do życia politycznego i gospodarczego⁶. Niemniej jednak większość Polaków twierdziła (bardzo podobny odsetek odpowiedzi w sondażach), że członkowie mniejszości narodowych i etnicznych powinni mieć prawo do nauki swojego języka ojczystego w polskich szkołach na dodatkowych lekcjach oraz uczenia się w swoim ojczystym języku. Natomiast badani mieli podzielone zdanie w kwestii otrzymywania przez mniejszości narodowe i etniczne pomocy finansowej od państwa polskiego na podtrzymywanie ich własnej kultury i tradycji oraz możliwości porozumiewania się w swoim ojczystym języku w urzędach lokalnych w miejscowościach, w których stanowią znaczny odsetek mieszkańców. Najwięcej respondentów było przeciwnych możliwości umieszczania przez mniejszości tablic z nazwami miejscowości we własnym języku obok tablic z nazwami polskimi, tam gdzie mniejszości stanowią znaczny odsetek mieszkańców, oraz zwolnienia przedstawicieli mniejszości narodowych z wymogu przekroczenia 5% progu wyborczego w wyborach parlamentarnych⁷.

Analizując wyniki sondażowe oraz inne badania naukowe dotyczące istnienia mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce, można stwierdzić, że większości

⁴ A. Jasińska-Kania, *Zmiany postaw Polaków wobec różnych narodów i państw*, w: G. Gęsićka, A. Jasińska-Kania (red.), *Bliscy i dalecy*, t. 2, Instytut Socjologii, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1992, s. 228–229.

⁵ *Stosunek Polaków do przedstawicieli mniejszości narodowych mieszkających w Polsce. Komunikat z badań*. Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa, listopad 1994; *Stosunek do mniejszości narodowych. Komunikat z badań*, Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa, wrzesień 1999.

⁶ A. Wójcik, *Dystans społeczny wobec mniejszości etnicznych i jego przyczyny*, w: *Uprzedzenia etniczne w Polsce. Raport z ogólnopolskiego sondażu Polish Prejudice Survey 2009*, Centrum Badań na Uprzedzeniami, Wydział Psychologii Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2009, s. 28.

⁷ *Tożsamość narodowa Polaków oraz postrzeganie mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*. Komunikat z badań. Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa, maj 2005; oraz *Tożsamość narodowa i postrzeganie praw mniejszości narodowych i etnicznych*. Komunikat z badań nr 106/2015, Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa, lipiec 2015.

społeczeństwa polskiego brakuje nawet elementarnej wiedzy na temat mniejszości. Powoduje to lub wzmacnia narodowe/etniczne uprzedzenia, które czasami prowadzą do nieporozumień czy konfliktów między osobami z większości a osobami z mniejszości. To wszystko ma podłoże wynikające ze stereotypów⁸. Na stosunek do Niemców, w tym do członków mniejszości niemieckiej, oraz na ich postrzeganie wpływają różnego rodzaju czynniki, do których przede wszystkim należą stereotypy narodowościowe, wydarzenia historyczne i społeczno-polityczne oraz osobiste doświadczenia. W szczególności dramatyczny okres okupacji niemieckiej podczas II wojny światowej wpływa na stereotyp narodowy Niemca – i tego mieszkającego zza Odrą, jak i na grupę mniejszości niemieckiej w Polsce. Andrzej Sakson wyróżnia cztery zasadnicze czynniki kształtujące stereotypy narodowe: rodzina i środowisko społeczne, w którym żyje dana osoba; szkoła jako element systemu socjalizacji i wychowania; media; świat polityki i gospodarki, w tym stosunki międzynarodowe i dwustronne⁹.

W badaniach sondażowych polskiej opinii publicznej oraz innych badaniach socjologicznych Niemcy nie znajdują się wprawdzie wśród narodów obdarzonych największą sympatią, ale jest widoczna pozytywna ewolucja¹⁰, choć w ostatnich latach została ona ponownie nieco zachwiana ze względu na panujące stosunki polityczne między Polską a Republiką Federalną Niemiec¹¹. Stereotyp Niemca – zachodniego sąsiada zza Odry i Nysy Łużyckiej jest mocno skorelowany ze stereotypem polskiego Niemca – sąsiada, członka mniejszości niemieckiej. Zdecydowana większość stereotypów dotyczących Niemców z Niemiec dotyczy także polskich Niemców żyjących od pokoleń w granicach Polski. Stereotypy i uprzedzenia wobec Niemców z Niemiec są w znacznej mierze przekładalne na polskich Niemców. Jednak w ich przypadku w społeczeństwie większościowym istnieją jeszcze dodatkowe stereotypy – są to stereotypy dotyczące mniejszości niemieckiej, jako całej grupy lub członków tej mniejszości narodowej. Zwykle stereotypy te dotyczą jej/ich rzekomego bogactwa, jak i ewentualnych zagrożeń z jej/ich strony, stąd określenia typu *Volksdeutsche*, *V kolumna* czy *koń trojański*¹² czy też po prostu określenia jak *Fryce*, *Hanysy*, *Krzyżaki*, *Prusaki*,

⁸ W. Wrześniński, *Niemiec w stereotypach polskich XIX i XX wieku*, w: T. Walas (red.), *Narody i stereotypy*, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 1995, s. 183.

⁹ A. Sakson, *Stereotyp Polski i Polaków w Niemczech*, w: A. Sakson (red.), *Polsko-niemieckie stosunki społeczne i kulturalne*, Instytut Zachodni, Poznań 2013, s. 16–17.

¹⁰ M. Omyła-Rudzka, *O stosunkach z sąsiednimi krajami - relacje polityczne a nastawienie do nacji*, w: *Polacy wobec „innych”. Stosunek do innych narodów, mniejszości narodowych i etnicznych, migrantów i uchodźców*, „Opinie i diagnozy CBOS” 2015, nr 32, s. 41.

¹¹ Patrz np.: A. Łada, *Barometr Polska – Niemcy 2018. Trudne partnerstwo. Polacy i Niemcy o kraju sąsiada, wspólnej historii i Europie*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2018, s. 25–37.

¹² Te określenia biorą się z historii II RP (zwłaszcza po dojściu Hitlera do władzy w Niemczech) oraz okresu okupacji niemieckiej, kiedy mniejszość niemiecka i jej działalność była postrzegana bardzo negatywnie wśród polskiego społeczeństwa. Por. J. Nawrocki, *Tolerancja z ograniczeniami. Raport z badań jakościowych*, w: E.

czy *Szwaby*. Na terenach zamieszkałych przez mniejszość niemiecką postrzeganie się mieszkańców tych obszarów z etnicznej perspektywy posiłkuje się określonymi, utrwalonymi w społecznej świadomości stereotypami, często nie wykazującymi się od dziesięcioleci zasadniczymi zmianami. Należy jeszcze raz podkreślić, że ze stereotypów biorą się uprzedzenia ludzi, które mogą prowadzić do różnych form nietolerancji.

Największe obawy i emocje wśród społeczeństwa większościowego względem mniejszości niemieckiej spowodowane były przede wszystkim pojawieniem się po 1989 roku bardzo licznej grupy osób, które przyznawały się do niemieckiej narodowości, języka, kultury i tradycji; głównie w latach dziewięćdziesiątych zapisywaniem dzieci do klas/szkół, w których prowadzone były / są lekcje w języku niemieckim jako języku mniejszości narodowej lub w formie dodatkowych godzin tego języka; a także we wspomnianym okresie czasu stawianiem, odrestaurowywaniem pomników dla poległych żołnierzy niemieckich podczas I wojny światowej, a zwłaszcza wobec umieszczania na tablicach pomnikowych kontrowersyjnych dla ludności polskiej zwrotów, symboli oraz nazw miejscowości zmienionych w okresie III Rzeszy, oraz szczególnie w pierwszych dwóch dekadach tego wieku wprowadzaniem podwójnych nazw miejscowości (w języku polskim i niemieckim), gdzie co najmniej 20% ludności deklaruje podczas Narodowych Spisów Ludności (2002, 2011) narodowość niemiecką. Należy podkreślić, że te obawy i emocje naruszały spokojną społeczną koegzystencję i mogły doprowadzić do poważnego konfliktu etnicznego między społecznością większościową a społecznością niemieckiej mniejszości narodowej. Prowadziło to nieraz do stygmatyzowania, uprzedzeń i aktów nietolerancji wobec mniejszości niemieckiej. Jednak m.in. wymienione wyżej fakty nigdy nie doprowadziły do otwartego konfliktu etnicznego między obu grupami, jak miało to w przypadku Polaków i ludności romskiej szczególnie w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia. Nietolerancja części społeczeństwa polskiego wobec mniejszości niemieckiej w Polsce dotyczyła jej jako całości, a w szczególności na historycznym Górnym Śląsku, gdzie znajdują się najliczniejsze i zwarte skupiska tej mniejszości narodowej. Przy tym trzeba zauważyć pewną prawidłowość, że tam, gdzie grupy mniejszości niemieckiej są liczniejsze i ich obecność jest bardziej widoczna, częściej dochodziło do pewnej animozji i sporów między osobami z większości a mniejszości¹³.

Nowicka, J. Nawrocki (red.), *Inny-obcy-wróg. Swoi i obcy w świadomości młodzieży szkolnej i studenckiej*, „Oficyna Naukowa”, Warszawa 1996, s. 95.

¹³ Patrz. P. Popieliński, *Mniejszość niemiecka w III Rzeczypospolitej Polskiej (1989-2019) w procesie integracji ze społeczeństwem większościowym*, Warszawa 2020, s. 427–450.

Dziś wiele sporów przeszło do historii, a inne budzące dotychczas emocje kwestie mają coraz większe społeczne przyzwolenie. Przykładowo akceptacja podwójnych nazw miejscowości z roku na rok rośnie. Można zatem powiedzieć, że zdecydowana większość społeczeństwa nie ma nic przeciwko nim lub są one im obojętne. Stały się codziennością, tak jak pomniki poległych żołnierzy niemieckich. Stanowią stały element szczególnie opolskiego pejzażu, na stałe wpisały się w jego krajobraz. Należy zaznaczyć, że najwięcej aktów nietolerancji ze strony części społeczeństwa większościowego dochodziło właśnie w pierwszej dekadzie oficjalnego istnienia mniejszości niemieckiej w Polsce, natomiast współcześnie zdarzają się one sporadycznie.

Przenoszenie wzorów techniczno-cywilizacyjnych. Wkład do rozwoju regionu (-ów)

Rodzimi mieszkańcy Górnego Śląska, Warmii i Mazur, czy Pomorza, którzy w znacznej mierze są lub byli członkami organizacji mniejszości niemieckiej w Polsce, od pokoleń żyją na pograniczu pomiędzy dwoma kulturami, z których potrafią czerpać wzorce kulturowe i stosować je w życiu codziennym. Przez stulecia nabyli oni cech obu narodów. Żyjąc pomiędzy niemieckością i polskością spełniają oni rolę pośrednika lepszego zrozumienia kultury i języka obu narodów – polskiego i niemieckiego. Mniejszość niemiecka i jej organizacje widzą się jako pośrednicy pomiędzy obu państwami i narodami. Pełnią rolę łącznika wspomagającego poprzez swoje kontakty i częste pobyty w Niemczech, przejmowanie z Niemiec rozwiązań techniczno-cywilizacyjnych, w szczególności w zakresie drobnej przedsiębiorczości, funkcjonowania samorządów, władz komunalnych itp¹⁴.

Osoby z mniejszości niemieckiej w Polsce dzięki uwarunkowaniom historycznym, powiązaniom rodzinnym, posiadaniu krewnych w Niemczech oraz prawnym możliwościom posiadania niemieckiego obywatelstwa, wiele lat wcześniej niż polscy sąsiedzi mogli wyjeżdżać na Zachód do legalnej pracy. Doświadczyły przywileju nieograniczonego dostępu do rynku pracy w Unii Europejskiej. Podjęcie decyzji o migracji zarobkowej uwarunkowane były i są przede wszystkim bezrobociem w regionie, brakiem perspektyw życiowych, możliwością szybszego dorobienia się zagranicą i podwyższenia sobie standardu życia. Przede wszystkim w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, gdy różnice płac oraz kursu walut między Polską a Niemcami były znaczne, w miarę szybki sposób wyjeżdżający do pracy sezonowej mogli wzbogacić się i zainwestować te pieniądze w dom, samochód i inne sprzęty potrzebne

¹⁴ Por. P. Madajczyk, *Mniejszość niemiecka w Polsce przed i po 1989 roku*, w: J. Holzer, J. Fiszer (red.), *Stosunki polsko-niemieckie w latach 1970-1995. Próba bilansu i perspektywy rozwoju*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1998, s. 131.

do życia czy prowadzenia gospodarstwa rolnego¹⁵. Wyjazdy do pracy tej grupy społecznej jeszcze dwie dekady temu były postrzegane jako swoisty przywilej niedostępny dla ich polskich sąsiadów. Wywoływało to zazdrość i nieżyczliwość u części osób wywodzących się z ludności napływowej. Należy dodać, że po wejściu Polski do UE w 2004 roku, a w szczególności po otwarciu w pełni rynku niemieckiego dla obywateli polskich w 2011 roku skala migracji zarobkowych osób z podwójnym obywatelstwem zmniejszyła się. Powodem tego jest większa konkurencja na rynkach zachodnich spowodowana napływem ludzi z „nowych” unijnych krajów oraz mniej korzystne zarobki (zmniejszające się relacje płacowe i walutowe) niż miało to miejsce np. w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. W ciągu ostatnich kilkunastu lat można zaobserwować, iż nastąpił proces pewnego wyrównywania dysproporcji majątkowych pomiędzy grupą społeczną ludności napływowej a mniejszości niemieckiej¹⁶ ¹⁷. Obecnie w krajach „starej Unii” obywatele Polski i Niemiec mają takie same prawa do legalnej pracy oraz wynagrodzenia.

Dzięki wyjazdom do pracy do Niemiec i innych krajów „starej” UE w szczególności w poprzednich dekadach osoby z mniejszości niemieckiej dostrzegali znaczne różnice pomiędzy życiem na Zachodzie a Polską. Zaobserwowane rozwiązania w zakresie przemysłu, budownictwa, rolnictwa (nowinki techniczne), małej przedsiębiorczości, ekonomii, funkcjonowania życia społecznego i samorządowego (władz komunalnych), wzory z życia codziennego po ich przyjeździe do domów zostały przenoszone na polski grunt, do swoich domów i miejscowości. Przeniesione osiągnięcia z Zachodu do Polski były zauważane przez polskich sąsiadów i niejednokrotnie przez nich przenoszone oraz zastosowane w ich gospodarstwach. Wiele pomysłów i zastosowań osobiście przenieśli do swoich domów i posesji¹⁸. Podniosło to przeciętny poziom życia, głównie na wsiach. Nowinki te przyczyniają się do zmian w krajobrazie oraz rozwoju cywilizacyjnego danego regionu. Najbardziej

¹⁵ J. Musiał, *Periodische Arbeitsmigration aus Polen (Raum Oppeln) nach Deutschland. Ein Testfall für die Erwerbsswanderungen nach der Osterweiterung?*, Zentrum für Europäische Integrationsforschung, Rheinische Friedrich Wilhelms-Universität Bonn, Discussion Paper, C 100, Bonn 2002, s. 18–23.

¹⁶ Por. R. Jończy, K. Łukaniszyn-Domaszewska, *Wpływ ludności pochodzenia niemieckiego oraz organizacjimmniejszości niemieckiej na regionalny rozwój społeczno-gospodarczy. Wybrane zagadnienia (ze szczególnym uwzględnieniem województwa opolskiego)*, Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice – Opole 2014, s. 112.

¹⁷ Patrz: R. Jończy, *Einfluss der Auslandsmigration auf die Disharmonie der wirtschaftlichen Entwicklung der Woiwodschaft Oppeln*, w: M. Nowicka (Hg.), *Von Polen nach Deutschland und zurück. Die Arbeitsmigration und Ihre Herausforderungen für Europa*, Transcript Verlag, Bielefeld 2007, s. 271–284; oraz R. Jończy, *Ekonomiczno-społeczne skutki współczesnych migracji w wymiarze regionalnym*, Wydawnictwo Instytut Śląski, Warszawa–Wrocław–Opole 2015.

¹⁸ P. Popieliński, *Mniejszość niemiecka w Polsce i jej wkład w integrację europejską polskiego społeczeństwa*, w: H. Chałupczak, M. Pietraś, E. Pogorzała (red.), *Europa Środkowo-Wschodnia w procesie transformacji i integracji. Wymiar społeczny*, Officina Simonidis, Zamość 2013, s. 585, 590.

zauważalne jest to w województwie opolskim i śląskim, gdzie znajdują się największe skupiska mniejszości niemieckiej w kraju.

Przenoszone od wielu lat przez członków mniejszości niemieckiej w Polsce i ich krewnych z RFN wzorce funkcjonowania w różnych aspektach życia społecznego ze „starej” Unii do Polski oraz przyjazna koegzystencja mniejszości niemieckiej ze społecznością większościową wnosilo, jaki nadal wnosi swój wkład w europejską integrację społeczeństwa polskiego. W tym miejscu należy podkreślić, że zwłaszcza dzięki tym wymienionym zjawiskom w okresie poprzedzającym wejście Polski do struktur Unii Europejskiej mniejszość niemiecka miała wpływ na większy euroentuzjazm wśród społeczeństwa polskiego w regionach zamieszkałych przez mniejszość niemiecką, a co za tym idzie lepszy wynik referendum w sprawie przystąpienia Polski do UE¹⁹.

Działalność społeczno-kulturalna oraz polityczna mniejszości niemieckiej

Na lepsze wzajemne postrzeganie oraz przyjazną koegzystencję ma wpływ działalność społeczno-kulturalna oraz polityczna mniejszości niemieckiej. Organizacje tej mniejszości narodowej prowadzą zróżnicowaną działalność społeczno-kulturalną umożliwiającą poznanie i zachowanie ważnych elementów tradycji wśród osób zrzeszonych w tych organizacjach oraz prezentowanie ich w dalszym i bliższym środowisku. Rozpowszechniają kulturę i tradycję niemiecką poprzez organizowanie rocznic, jubileuszy, imprez kulturalnych i sportowych, wycieczek krajoznawczych, kursów, przeglądów, biesiad, dożynek, festynów, konferencji, seminariów, spotkań, wystaw i odczytów. Ponadto prowadzą działalność charytatywną, pomoc prawną, wspierają ośrodki zdrowia, szpitale i przedszkola itp.

Organizacje mniejszości niemieckiej, w szczególności na Górnym Śląsku, od lat dziewięćdziesiątych XX wieku podjęły wszelkie możliwe działania w celu prowadzenia działalności związanej z kultywowaniem kultury niemieckiej. Aktywność mniejszości niemieckiej w zakresie realizacji różnych przedsięwzięć kulturalnych jest bardzo duża. Warto dodać, że od lat istnieje wiele grup tanecznych, chóralnych, muzycznych i teatralnych, które aktywnie działają, promując kulturę i tradycje mniejszości na poziomie regionalnym i ponadregionalnym. Przeprowadzane są również różnego rodzaju konkursy (przede wszystkim ogólnopolskie lub regionalne), wśród których wymienić można chociażby Konkurs Piosenki i

¹⁹ Ibidem, s. 579–594; J. Czapinski, T. Panek red., *Diagnoza Społeczna 2005. Warunki i jakość życia Polaków*, Warszawa 2006, s. 186; oraz *Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 21 lipca 2003 r. o skorygowanym wyniku ogólnokrajowego referendum w sprawie wyrażenia zgody na ratyfikację Traktatu dotyczącego przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do Unii Europejskiej*, Dz. U. nr 132, poz. 1223.

Teatru, Konkurs Wiedzy i Twórczości Josepha von Eichendorffa, Konkurs Języka Niemieckiego, Dyktanda Języka Niemieckiego, Konkursy literackie (np. W języku serca), recytatorskie (np. Młodzież recytuje poezję) i plastyczne, a także duże masowe imprezy jak Festiwal Kultury Mniejszości Niemieckiej, Dni Kultury Niemieckiej, Tydzień Kina Niemieckiego, Festiwal Chórów i Zespołów Śpiewaczych Mniejszości Niemieckiej w Walcach, Przegląd Kapel i Orkiestr Mniejszości Niemieckiej w Leśnicy, Przegląd Zespołów Dziecięcych i Młodzieżowych Mniejszości Niemieckiej w Leśnicy, Letni Festyn Mniejszości Niemieckiej Warmii i Mazur, Lato Artystyczne Mniejszości Narodowych w Olsztynie („Pod Wspólnym Niebem”), Dożynki Diecezjalno-Regionalne na Górze Świętej Anny czy Wielkie Ślizganie w Opolu (impreza charytatywna dla dzieci z Domu Dziecka organizowana przez Związek Młodzieży Mniejszości Niemieckiej w RP). Są one organizowane cyklicznie od lat.

Działalność kulturalna mniejszości niemieckiej, należy podkreślić, że ma ona przede wszystkim charakter lokalny, nawiązujący do miejscowej, regionalnej tradycji i obrzędowości. Miejskowe koła mniejszości odgrywają znaczącą rolę w wiejskich środowiskach, szczególnie wśród starszych mieszkańców, ponieważ zastąpiły one dawne – istniejące za czasów komunistycznych – Kluby Rolnika czy Koła Gospodyń Wiejskich. Wspólne spędzanie czasu pozwala przywoływać minione dzieje i rodzi atmosferę jedności. Z reguły organizowane są wydarzenia związane z lokalnym folklorem czy dożynkami. Między innymi wyznacznikami podtrzymującymi i kształtującymi tożsamość narodową jest obchodzenie takich świąt jak urodziny, Boże Narodzenie, Adwent, z którymi związane są określone tradycje oraz pieśni i obrzędy. Obchodzi się także dzień św. Marcina, Dzień Matki i Dzień Ojca czy *Volkstrauertag* (Dzień Żałoby Narodowej). Organizowane są pielgrzymki, najbardziej znaną jest Pielgrzymka Mniejszości Narodowych na Górę Świętej Anny. Coraz bardziej popularne stają się festyny, jak np. *Oktoberfest*, czy bożonarodzeniowe jarmarki w różnych miastach Polski.

Dużą rolę w procesie okazywania pomocy osobom potrzebującym, poszkodowanym przez los, samotnym, a nawet rodzinom wielodzietnym odgrywa Towarzystwo Dobroczynne Niemców oraz stacje socjalne Caritas, Joannitów, które są bogato wyposażane przez mniejszość niemiecką (sprzęt, lekarstwa otrzymane przez niemieckie organizacje i instytucje, prywatnych sponsorów). Pomoc okazywana przez organizacje mniejszości niemieckiej jest pozytywnie postrzegana przez społeczeństwo.

Poszczególne organizacje mniejszości niemieckiej prowadzą działalność wydawniczą (czasopisma, książki itp.), a także redagują i emitują programy radiowe oraz telewizyjne. W zakresie układania programów nauczania ściśle współpracują z władzami oświatowymi. Podejmują także wspólne wysiłki na rzecz utrzymania, konserwacji, odbudowy i publicznego

udostępniania pamiątek kultury niemieckiej w Polsce. Często stowarzyszenia podejmują ważne dla całej lokalnej społeczności inicjatywy, m.in. prowadzą działania na rzecz rewitalizacji zapomnianych miejsc i zabytków. Organizacje prowadzą także działalność w sferze pamięci historycznej, upamiętniania zmarłych pokoleń²⁰. Dla gości z Niemiec, szczególnie osób pochodzących z danego terenu lub ich rodzin, lokalne organizacje mniejszości stanowią pierwszy punkt kontaktu. Poprzez kontakty z różnymi organizacjami i instytucjami z Polski i Niemiec organizacje mniejszości niemieckiej mogą nie tylko prowadzić działalność, popularyzować i kultywować język niemiecki oraz kulturę i tradycję niemiecką, ale także przyczynić się do rozwoju swoich członków oraz pogłębiania i wspierania porozumienia pomiędzy oboma narodami. Organizacje mniejszości niemieckiej w Polsce starają się prowadzić swoją działalność z pożytkiem dla wszystkich, mniejszości niemieckiej i współpracujących oraz całej społeczności lokalnej bez względu na narodowość. Swoją działalnością przyczyniają się do szeroko pojętego dialogu polsko-niemieckiego oraz podniesienia świadomości społecznej mieszkańców danego regionu, mniejszości niemieckiej, jak i polskiej większości. Wiele zainicjowanych projektów służyło i służy budowaniu więzi wewnętrznych, by społecznościom lokalnym pozwoliły w zgodzie i harmonii budować wspólną lepszą przyszłość. Trzeba mocno podkreślić, że w organizowanych wydarzeniach przez mniejszość niemiecką, oprócz członków mniejszości niemieckiej, uczestniczy zwykle spora liczba osób wywodzących się z polskiej ludności napływowej. Wszyscy mogą brać w nich udział.

Mniejszość niemiecka w Polsce posiada swoich przedstawicieli w samorządach terytorialnych przede wszystkim w województwie opolskim. Od pierwszych demokratycznych wyborów samorządowych w 1990 r. mniejszość niemiecka bierze aktywny udział w działalności samorządów. W wielu gminach, miastach i powiatach głównie województwa opolskiego, mniejszość niemiecka posiada swoich radnych, wójtów i burmistrzów, którzy aktywnie biorą udział w życiu politycznym. Poza tym przedstawiciele mniejszości niemieckiej zasiadają w opolskim wojewódzkim Sejmiku Samorządowym. W Sejmiku Województwa Opolskiego mniejszość niemiecka tworzy frakcję i współrządzi w województwie – Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim stało się ugrupowaniem

²⁰ Głównie mowa o opiece nad miejscami pamięci i inicjowaniu przedsięwzięć związanych z pamięcią zbiorową, np. opieka nad grobami, budowa pomników i tablic pamiątkowych, nabożeństwa ekumeniczne itp. Por. M. Lemańczyk, *Mniejszość niemiecka na Pomorzu Gdańskim*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2016, s. 222.

politycznym współrządzającym województwem. Mniejszość niemiecka stanowi tam ważną siłę polityczną²¹.

Na szczeblu regionalnym, powiatowym i lokalnym ma zapewniony dostęp do władzy, z tego względu, że mniejszość mieszka w zwartych skupiskach, a ordynacja proporcjonalna promuje ugrupowania (oraz ich kandydatów), które uzyskują w poszczególnych okręgach najwięcej głosów. Górnośląskie samorzady lokalne, w tym przede wszystkim opolski sejmik wojewódzki stały się prawdziwą szkołą demokracji. Stanowią nie tylko forum dyskusyjne, ale również płaszczyznę integracji społecznej, właśnie dzięki współdziałaniu mniejszości niemieckiej i Polaków w rozwiązywaniu problemów lokalnych i regionalnych²².

Spora liczba jej przedstawicieli we władzach samorządowych świadczy o dużym ich poparciu wśród wyborców nie tylko wśród mniejszości niemieckiej, ale także z polskiego otoczenia. Kandydaci mniejszości niemieckiej w kampaniach wyborczych zasadniczo nie starają się podkreślać swej niemieckości, lecz kładą nacisk na zaspokojenie potrzeb regionu i zbiorowości lokalnych, bez względu na ich kształt etniczny. Samorządowcy z mniejszości niemieckiej przyczyniają się od lat do rozwoju wsi i miast województwa. Tam, gdzie władzę sprawowali lub sprawują, zaszyły lub zachodzą istotne zmiany, pozytywnie oceniane przez wyborców. Przejawem tych zmian są m.in.: zakładanie wodociągów, telefonizacja, gazyfikacja, budowa oczyszczalni ścieków oraz zbiorników retencyjnych, budowa nowych lub remont starych przychodni służby zdrowia, szkół, domów kultury i obiektów rekreacyjnych, poprawa nawierzchni dróg, modernizacja sieci energetycznej, poprawa estetyki wsi i miast w regionie. Osiągnięcia te dokonują się w wielu przypadkach przy wsparciu fundacji, miast patronackich i instytucji z Niemiec, z którymi przedstawiciele mniejszości niemieckiej zasiadający we władzach samorządowych nawiązali kontakty.

Zakończenie

Mniejszość niemiecka w Polsce organizuje wiele wydarzeń społecznych, kulturalnych i oświatowych. Celem ich jest w szczególności zaprezentowanie dorobku kulturowego mniejszości niemieckiej we własnym środowisku oraz na zewnątrz. Biorą w nich udział wszyscy zainteresowani bez względu na ich narodowość, osoby nie tylko z mniejszości niemieckiej, ale także z większości polskiej, zamieszkującej w danej miejscowości, gminie czy regionie. Wydarzenia są otwarte i skierowane do szerokiego grona odbiorców. Ponadto

²¹ P. Popieliński, *Młodzież mniejszości niemieckiej ...*, s. 236–241.

²² D. Berlińska, *Mniejszość niemiecka na Śląsku Opolskim w poszukiwaniu tożsamości*, Stowarzyszenie Instytut Śląski, Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu, Opole 1999, s. 238.

mniejszość niemiecka przyczyniła się i przyczynia się w dalszym ciągu do rozwoju wsi i miast w regionie. Służy to wszystko nie tylko osobom z mniejszości niemieckiej, ale także całym społecznościom lokalnym zamieszkującym dany region bez względu na ich narodowość. Najwięcej pozytywnych zmian jest widocznych tam, gdzie mieszkają większe skupiska osób z mniejszości niemieckiej. Ponadto wieloletnia działalność organizacji mniejszości niemieckiej przyczynia się do lepszego poznania tej mniejszości, jej historii, tradycji i zwyczajów. Dzięki temu społeczeństwo większościowe mogło się oswoić z istnieniem mniejszości oraz przekonać się, że mniejszość ta nie jest taka, jaką ją kiedyś negatywnie przedstawiano w niektórych środkach masowego przekazu.

Od samego początku oficjalnego uznania mniejszości niemieckiej w Polsce prowadzona przez nią działalność społeczno-kulturalna, oświatowa i polityczna wpływa pozytywnie na wizerunek tej mniejszości wśród społeczeństwa większościowego i przełamywanie stereotypów i uprzedzeń. Dzięki uczestnictwu otoczenia polskiego (społeczeństwa większościowego) w wydarzeniach organizowanych przez organizacje mniejszości niemieckiej w Polsce oraz efektem działalności politycznej przedstawicieli niniejszej mniejszości narodowej oraz rozwojowi regionów i lokalnych miejscowości (dzięki zaobserwowanym na Zachodzie i zaimplementowanym w miejscowych miejscowościach nowinkom cywilizacyjno-technicznym), mniejszość niemiecka w Polsce ma wpływ na społeczeństwo większościowe (otoczenie polskie) w wymiarze ogólnym oraz lokalnym przyczyniając się do lepszego poznania się Polaków i tej grupy mniejszościowej, zwiększenia wzajemnej wiedzy o sobie (tj. większości i mniejszości), łamania stereotypów, zmniejszenia się dystansu społecznego między Polakami i mniejszością niemiecką, otwartości między nimi, lepszego wzajemnego spostrzegania się obu grup społecznych, integracji mniejszości niemieckiej ze społecznością większościową.

Bibliografia:

- Berlińska D., *Mniejszość niemiecka na Śląsku Opolskim w poszukiwaniu tożsamości*, Stowarzyszenie Instytut Śląski, Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu, Opole 1999.
- Czapiński J., Panek T. (red.), *Diagnoza Społeczna 2005. Warunki i jakość życia Polaków*, Warszawa 2006.
- Jasińska-Kania A., *Zmiany postaw Polaków wobec różnych narodów i państw*, w: G. Gęsicka, A. Jasińska-Kania (red.), *Bliscy i dalecy*, t. 2, Instytut Socjologii. Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1992.
- Jończy R., *Einfluss der Auslandsmigration auf die Disharmonie der wirtschaftlichen Entwicklung der Woiwodschaft Oppeln*, w: M. Nowicka (Hg.), *Von Polen nach Deutschland und zurück. Die Arbeitsmigration und Ihre Herausforderungen für Europa*, Transcript Verlag, Bielefeld 2007.
- Jończy R., *Ekonomiczno-społeczne skutki współczesnych migracji w wymiarze regionalnym*, Wydawnictwo Instytut Śląski, Warszawa–Wrocław–Opole 2015.
- Jończy R., Łukaniszyn-Domaszewska K., *Wpływ ludności pochodzenia niemieckiego oraz organizacjimmniejszości niemieckiej na regionalny rozwój społeczno-gospodarczy. Wybrane zagadnienia (ze szczególnym uwzględnieniem województwa opolskiego)*, Dom Współpracy Polsko-Niemieckiej, Gliwice – Opole 2014.
- Krzemiński I., *Co myślą o prawach mniejszości narodowych Polacy*, w: D. Berlińska, K. Frysztański (red.), *Inni swoi. Studia z problematyki etnicznej*, Wydawnictwo Instytut Śląski, Opole 1999.
- Lemańczyk M., *Mniejszość niemiecka na Pomorzu Gdańskim*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2016.
- Łada A., *Barometr Polska – Niemcy 2018. Trudne partnerstwo. Polacy i Niemcy o kraju sąsiada, wspólnej historii i Europie*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2018.
- Łodziński S., *Aktywność społeczno-polityczna mniejszości narodowych*, Kancelaria Sejmu Biuro Studiów i Ekspertyz, Wydział Analiz Ekonomicznych i Społecznych, Raport nr 29, Warszawa, listopad 1992.
- Madajczyk P., *Mniejszość niemiecka w Polsce przed i po 1989 roku*, w: J. Holzer, J. Fiszer (red.), *Stosunki polsko-niemieckie w latach 1970-1995. Próba bilansu i perspektywy rozwoju*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 1998.
- Musiał J., *Periodische Arbeitsmigration aus Polen (Raum Oppeln) nach Deutschland. Ein Testfall für die Erwerbswanderungen nach der Osterweiterung?*, Zentrum für Europäische

Integrationsforschung, Rheinische Friedrich Wilhelms-Universität Bonn, Discussion Paper, C 100, Bonn 2002.

Nawrocki J., *Tolerancja z ograniczeniami. Raport z badań jakościowych*, w: E. Nowicka, J. Nawrocki (red.), *Inny–obcy–wróg. Swoi i obcy w świadomości młodzieży szkolnej i studenckiej*, „Oficyna Naukowa”, Warszawa 1996.

Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 21 lipca 2003 r. o skorygowanym wyniku ogólnokrajowego referendum w sprawie wyrażenia zgody na ratyfikację Traktatu dotyczącego przystąpienia Rzeczypospolitej Polskiej do Unii Europejskiej, Dz. U. nr 132, poz. 1223.

Omyła-Rudzka M., *O stosunkach z sąsiednimi krajami - relacje polityczne a nastawienie do nacji*, w: *Polacy wobec „innych”. Stosunek do innych narodów, mniejszości narodowych i etnicznych, migrantów i uchodźców*, „Opinie i diagnozy CBOS” 2015, nr 32.

Popieliński P., *Młodzież mniejszości niemieckiej na Górnym Śląsku po 1989 roku. Organizacje, tożsamość narodowa, postawy, przyszłość*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2011.

Popieliński P., *Mniejszość niemiecka w III Rzeczypospolitej Polskiej (1989–2019) w procesie integracji ze społeczeństwem większościowym*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2020.

Popieliński P., *Mniejszość niemiecka w Polsce i jej wkład w integrację europejską polskiego społeczeństwa*, w: H. Chałupczak, M. Pietraś, E. Pogorzała (red.), *Europa Środkowo-Wschodnia w procesie transformacji i integracji. Wymiar społeczny*, Officina Simonidis, Zamość 2013.

Sakson A., *Stereotyp Polski i Polaków w Niemczech*, w: A. Sakson (red.), *Polsko-niemieckie stosunki społeczne i kulturalne*, Instytut Zachodni, Poznań 2013.

Stosunek do mniejszości narodowych. Komunikat z badań, Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa, wrzesień 1999.

Stosunek Polaków do przedstawicieli mniejszości narodowych mieszkających w Polsce. Komunikat z badań. Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa, listopad 1994.

Tożsamość narodowa i postrzeganie praw mniejszości narodowych i etnicznych. Komunikat z badań nr 106/2015, Centrum Badań Opinii Społecznej, Warszawa, lipiec 2015.

Tożsamość narodowa Polaków oraz postrzeganie mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce. Komunikat z badań. Centrum Badania Opinii Społecznej, Warszawa, maj 2005.

Wójcik A., *Dystans społeczny wobec mniejszości etnicznych i jego przyczyny*, w: *Uprzedzenia etniczne w Polsce. Raport z ogólnopolskiego sondażu Polish Prejudice Survey 2009*, Centrum Badań na Uprzedzeniami, Wydział Psychologii Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2009.

Wrzesiński W., *Niemiec w stereotypach polskich XIX i XX wieku*, w: T. Walas (red.), *Narody i stereotypy*, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków 1995.